

Případová interpretační studie kulturní památky v obci Višňová

Case Interpretation Study of Cultural Heritage in Visnova

Gabriela Antošová

Abstract:

The area of current Frydlant has been facing many significant movements regarding provincial and state borders together with individual administrative districts during the last eight centuries. The Frydlant region's territory was often subjected to changes in the Middle Ages, as well as in the modern times. These changes in territorial domination also represented shifts in provincial borders. The pilot example is a cultural monument with a "little popular tourist" interest in the specific location, containing bipolar characteristics, i.e. a cultural monument that has features which are almost unattractive for the community and at the same time little attractive for local and foreign tourists. So, the innovative CHI - Cultural Heritage Interpretation method will be applied with the objective to create a draft of the Imaging plan. Traditional structure of a rural countryside due to its importance, gives to Jizerske Hory the need for promotion through tourism complementing the existing tourism in the rural border area. This paper will utilise some principles of the so-called Grounded theory and method associated with it including the "snowball" principle. The individual parts of the Imaging plan will result in new outcomes to protect and develop cultural heritage in border regions that have been suffering from destruction, neglect or lack of maintenance since the WW2. These outcomes will include appropriate drafts not only to maintain or temporarily preserve traditional buildings in these areas but also to identify suitable solutions to achieve sustainability of rural tourist destinations in the absence of financial support. Only after traditional rural buildings are promoted as architectural monuments, they may become tourist attractions and provide a basis for competition among rural tourist destinations and other historic sights attracting tourists.

Keywords:

Grounded theory; Cultural heritage Interpretation; Liberec region

ANTOŠOVÁ, Gabriela (2017). Případová interpretační studie kulturní památky v obci Višňová. In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 10*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 28-42. ISBN 978-80-01-06319-4. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uveďte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Egri a Herman (2000) demonstrují přínosy pocházející z výzkumné triangulace při užívání zakotvené teorie (Strauss a Corbin, 1990; Glaser, 1992). Zakotvená teorie potvrzuje, že kvalitativní metody používají tohoto východiska (Yin, 1988; Eisenhardt, 1989 a Decrop, 2009) ve výzkumech kulturní venkovské turistiky, a to k lepšímu porozumění určitých jevů v kontextu reálného života. Při navrhování Interpretačního plánu pro vybranou kulturní památku Libereckého kraje budou vybrány některé fáze z inovativní čtyřfázové metody Cultural heritage interpretation/Interpretační metody kulturního dědictví, která byla navržena ve studii Porto, Leanza a Cascone (2012). Tato studie byla vypracována s cílem propagovat tradiční venkovské stavby jako odkaz stavitelství našich předků, kde zmiňovaní autoři dokazují, že Interpretační plány kulturního dědictví jsou obvykle vyvíjeny v místním měřítku (tj. sousedství, malé vesnice a městečka) a zahrnují strategie interpretace dědictví za účelem dosažení určitého počtu celkových cílů definovaných během procesu plánování. Dále se tyto interpretační plány používají lidmi zodpovědnými za tvorbu politik jako referenční východiska rozvoje udržitelné turistiky, hlavně v oblastech, kde se na ochranu dědictví klade prvořadý důraz. V této souvislosti Ham (in Porto, Leanza a Cascone, 2012:422) uvádí, že existuje „*odůvodněná teoretická báze pro tvrzení, že interpretace může vytvořit jakýsi druh porozumění, jež vede lidi k ochraně míst, která navštěvují*“.

Z jednotlivých částí návrhu Interpretačního plánu se autorka pokusí odvodit nová východiska pro ochranu a rozvoj kulturních památek venkovských oblastí tohoto kraje, které byly od doby 2. světové války ničeny, zanedbávány a neudržovány. Tato východiska budou obsahovat vhodné návrhy nejen na zachování či dočasné zakonzervování tradičních staveb v těchto oblastech, ale také na vhodná řešení pro dosahování udržitelnosti venkovských turistických destinací při nedostatku finančního zabezpečení. Pouze poté, co se tradiční stavby venkova začnou propagovat jako stavitelské památky, se mohou stát turistickým produktem a poskytnout základ pro soutěž mezi venkovskými turistickými destinacemi a jinými památkami, které lákají turisty.

2 Teoretický rámec

Garrod a Fyall (2000) spekulují o tom, proč může být památková péče tolik upřednostňována před jinými elementy. Možná je větší váha přikládána památkové péči důsledkem obzvláště silné představy budoucnosti často spojované s kulturním dědictvím. Najdeme tvrzení, že boj mezi ochranou a současným využitím je obzvláště patrný právě v případě kulturního dědictví, protože řetězec odkazů a dědictví je explicitnější. Nebo může být tento velký důraz odrazem kurátorského původu mnoha respondentů. Nejen, že tento organizační kontext obvykle vyžaduje po manažerech, aby alespoň příležitostně zpřístupnili svůj majetek veřejnosti, ale také jim uděluje silný kurátorský příkaz. Jsou zodpovědní za správu národního dědictví v jeho prospěch; pokud je povoleno je poničit a degradovat, potom je nemůžeme považovat za odpovědné správce (Millar, 1991).

K 19.3.2013 bylo evidováno na Ústředním seznamu kulturních památek České republiky 272 národních kulturních památek, 40287 nemovitých kulturních památek, 897 nejohroženějších nemovitých památek, 37808 movitých kulturních památek a jejich souborů, 40 městských památkových rezervací, 61 vesnických památkových rezervací, 8 archeologických rezervací a 2 ostatní památkové rezervace bez zvláštního určení, 253 městských památkových zón, 211 vesnických památkových zón, 19 krajinných památkových zón a 420 ochranných pásem (Novák, 2009 a Národní památkový ústav, 2013).

Kulturní turistika je jednou z nejstarších forem cestování a i nadále zůstává hlavní částí turistického průmyslu ve většině oblastí světa. Podle OECD tvoří kulturní turismus kolem 40% veškerého mezinárodního turismu. Přestože je často složité odlišit „turisty s kulturní motivací“ od ostatních turistů díky rostoucím tendencím ke smíšeným motivům

dovolených, jsou cestovatelé za kulturou obzvláště žádoucí pro destinace snažící se přitáhnout „vysoce kvalitní“ turismus a turisty. S tím, jak kulturní turisté začali přijíždět ve stále větších počtech a utrácet relativně velké částky peněz, se i výzkumy zaměřily na ekonomické dopady kulturního turismu (Richards a Munsters, 2010). Mnoho výzkumných prací z oblasti kulturního turismu se nyní soustředí i na kvalitativní povahu zážitků a dopad kulturního turismu jak pro samotné turisty, tak pro místa, která navštěvují. Stejně jako rostl zájem o výzkum kulturního turismu, rostla také škála metod a technik používaných k průzkumu tohoto fenoménu. Jak poukazují již zmiňovaní autoři Richards a Munsters (2010), dřívější kvantitativní a na přehledových průzkumech založené přístupy byly postupně nahrazeny kvalitativními metodami, jež čerpají z nových pohledů na sociální, kulturní, psychologické, antropologické a prostorové aspekty kulturního turismu. Nutno ještě poznamenat, že při průzkumu fenoménu kulturní lokální turistiky jsou termíny etnický turismus (Hitchcock, 1999), turistika za kulturním dědictvím, kulturní turistika, městská turistika (Chang, 2000) a dokonce ekoturistika (Gibson, Dodds et al., 2003) často zaměňovány.

Dlouhodobým předmětem vědeckých studií s patrnými dvěma ústředními analytickými přístupy (Cohen, 1998) je duchovní rozměr současné turistiky. Moderní turistika je v současné době považována za sekulární pouť, ale i za turistiku se „sekulární náhražkou organizovaného náboženství“. Větší pozornost je čím dál více věnována tomu, co můžeme nazvat jako turistiku náboženství. Jinými slovy to znamená, že volný čas v současné sekularizované společnosti se stal nejen „*místem pro přemýšlivé a kreativní, ale i jednotou myšlenky a činu*“ (Vukonić, 1996: 8). Na turistiku začalo být i v rámci konkrétního využití volného času nahlíženo jako na posvátnou či duchovní cestu, funkční a symbolicky ekvivalentní jiným zvyklostem, které člověk používá při zkrášlování svého života a přispívá k jeho smyslu. Pokud jde o spojení s venkovem, tak hlubší hodnota nebo význam zážitku „venkovanství“ mohou být spojovány s turistickými aktivitami v přírodě ve venkovských oblastech (Sharpley, Jepson, 2011).

Vukonić (1996) pozoruje, že duchovnost byla vždy subjektivním prvkem lidské existence, stejně jako objektivní víra v rámci tradiční víry ve vyšší existenci mimo nás. Tvrdí se, že současnou západní společnost charakterizuje „duchovní revoluce“. Zmíněný autor zaznamenal „posun v posvátné krajině“, typický poklesem vnímané relevance duchovních institucí a účasti na jejich praktikách, ale zároveň hledáním „duchovní potrawy“ ve velkém množství určitých náboženství a praktik, z nichž se všechny „týkají věcí ducha v protikladu k materiálu“ (Stark et al., 2005: 7). Náboženství v tradičním slova smyslu není na ústupu, ale spíše dostává odlišnou formu (Harvey, 2003). Lidé mohou mít to, co pokládají nebo čemu rozumí pod pojmem duchovní zážitky, i pokud nemají žádné náboženské vyznání, či víru v nejvyšší božskou sílu. Hay a Socha (2005) argumentují, že „duchovní povědomí je pro lidský druh přirozené a univerzální“, má „pevný základ ve fyzické podstatě lidských bytostí“, a spriritualita tudíž nemůže souviset pouze s příslušností k určitému náboženství.

Výzkum zaměřený na potenciální duchovní rozměr zážitků byl proveden Heelasem a Woodheadem (in Sharpley, Jepson, 2011), kteří poukázali na použitelný základ i k širší definici duchovnosti venkovské turistiky. Moderní společnost prošla kulturním posunem, který lze vyjádřit odklonem od života žitého ve společenských rolích s povinnostmi a závazky k žití akcentujícímu individuální prožitek. Kulturní změna nastává směrem k orientaci na jednotlivce. Jednotlivec žije život podle předurčených očekávání nebo v konformitě s vnější autoritou. Ve prospěch sebeurčení je jeho život, který je dále vnitřně zaměřený „*aby se jedinec nestal tím, čím ho chtějí mít ostatní, ale aby se stal tím, kým skutečně je*“ (Heelas a Woodhead in Sharpley a Jepson, 2011:55). V rámci tohoto specifického náboženského a spirituálního kontextu jedinec žije tedy „život jako“, který zdůrazňuje transcendentní zdroj důležitosti a autority, které se musí podřídit na úkor kultivace jedinečného subjektivního života. Toto tvrzení je také možné vyjádřit podřízením se spiritualitě subjektivního žití, kde

jedinci hledají naplnění. Náhled na spiritualitu vytváří tedy jednoduché spojení mezi námi samými a „tímto světem“. Z toho důvodu hledají lidé duchovní nebo emoční vztahy také uvnitř venkovské společnosti. O problematice vztahu mezi lidmi a místem obecně jako koncepčním základem pro výzkum potenciální spirituality zážitků ve venkovské turistice pojednávají zvláště Sharpley a Jepson (2011). Po věcném zvážení dochází k tomuto Gierynovu (2000:473) poznatku: „významy, které jednotlivci a skupiny připisují místům, jsou víceméně vtištěné do historických podmínek a sdíleného kulturního porozumění terénu“.

Následné odpovědi na zážitky jsou tedy na venkově také sociálním konstruktem, nebo manifestací frázovitých popisů místa či zkušeností. Lidé se na druhou stranu rozhodují o využití daného místa svobodně (Manzo, 2003). Spíše, než aby místa ukazovala sociálně vykonstruovaný význam, mohou být spolehlivě vybírána a využívána ke splnění individuálních potřeb (včetně duchovních). Podle Sharpley a Jepson (2011) není žádná náhoda, že kouzlo krásné krajiny se na Západě rozvíjí právě ve spojitosti s tradiční vírou v Boha... Krajina nabízí (cestovatelům) odkazy k „vyšší moci“. V posledních dvou stoletích došlo k posunu v kulturním hodnocení prostoru venkova. Krajiny dříve považované za nehostinné, nebezpečné a chudé se staly přívětivějšími a romantizovanými díky uměleckým vyobrazením, poezii, lidovým písním a turistické literatuře, která tříbila představu o venkově jako slibné utopické existenci. Samozřejmě ne všichni turisté vyhledávají na venkově ve stejné míře „venkovanství“ jako takové. Přesto je důležité podotknout, že i když jsou zážitky venkovanství zprostředkované turistům mnohdy vykonstruované a umělé, přece mají šanci fyzicky zakusit atmosféru venkova a jeho hlubší duchovní kontext. Zmiňovaní autoři společně naznačují, že lidé zakouší duchovní náboj venkova v jedné nebo druhé formě v rozličných přírodních krajinách, a že se duchovní prospěch z rozličných prostředí liší podle individuálních očekávání lidí a podle míry „vědomí o místě“.

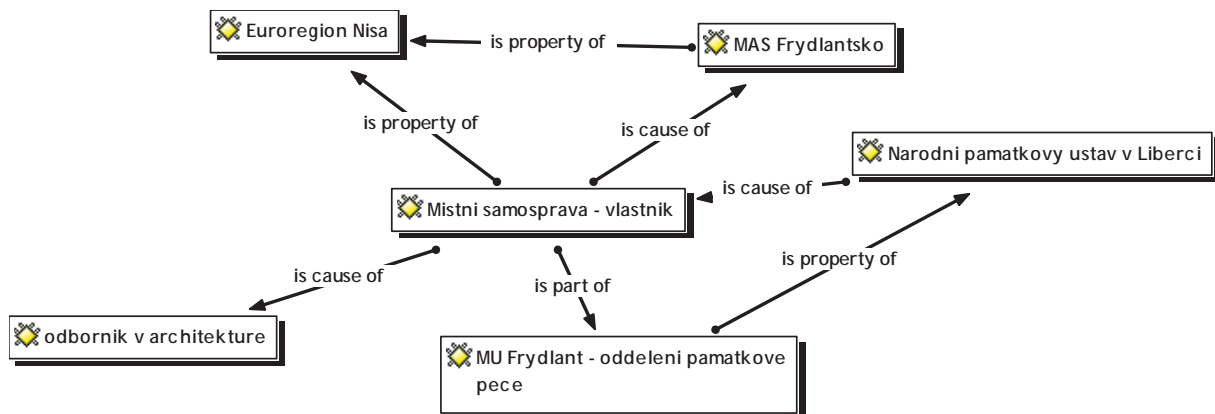
K transcendentním či duchovním zážitkům účastníků přispěly v některých případech společenské faktory nebo „společenství“, čímž zdůrazňují, že i přes někdy zhoršené podmínky mají svůj význam o turistické pouti.

3 Metodika

Objektem této části výzkumu bude kulturní památka s bipolárními charakterovými vlastnostmi („turisticky - málo atraktivní“ - „lokálně - skoro neatraktivní“), která je situována v oblasti Jizerských hor, a to v příhraniční oblasti s Polskem a Německem. Bude se konkrétně jednat o kulturní památku (kostel Sslání sv. Ducha) v centrální obci Višňová, která se nachází mezi obcemi Bogatynia, Ostritz, Zawidów, Bulovka, Frýdlant a Dětrichov. Výběr této oblasti byl odvozen podle stanovených podmínek hledání pro návrhy Interpretačních plánů tradičních staveb venkova (Porto, Leanza a Cascone, 2012). Kulturní památka v centrální obci Višňová byla vybrána podle blízké přítomnosti relevantního množství tradičních staveb venkova, zapsaných na Seznamu kulturních památek Libereckého kraje, které nejsou často používány, přičemž tato tradiční stavba venkova/kulturní památka vyžaduje potřebu ochrany i zachování kulturního dědictví. Také tato tradiční stavba venkova dává svým významem Jizerským horám potřebu propagace formou komplementární turistiky k již existující turistice ve venkovské příhraniční oblasti. Všechny použité techniky v rámci této aktivity směřují k zodpovězení dvou hlavních výzkumných otázek: „Jakým způsobem animovat/oživit tradiční stavbu venkova, když dochází už po několik desítek let pouze k jejímu zakonzervování? A jakým způsobem tedy dosáhnout podpory kulturní venkovské turistiky jejím oživením?“

Polostandardizované rozhovory byly provedeny v období října 2012 až dubna 2013 s klíčovými respondenty zastávající role v rozhodovacím procesu o kulturní památce v centrální obci Višňová. Hlavními účastníky tedy byli čtyři odborníci se zkušenostmi v oblasti řízení památek kulturního dědictví (z NPÚ Liberec, z MAS Frýdlantsko (MASIF), z Euroregionu Nisa, úspěšný žadatel obdobného případu původně zakonzervované kulturní

památky již zrekonstruované) a jeden odborník v oblasti architektury. Autorka nabízela v rozhovorech různé a kontrastní pohledy na studovaný jev.

obr. 1 - Vztahy mezi účastnickými subjekty Interpretačního plánu obce Višňová, Atlas.ti, 2013

Ke studovanému jevu bylo přistoupeno z pohledu různých aktérů. Respondenti zaujímali i protichůdná stanoviska ke konkrétním tématům (animace kulturní památky či kulturní venkovské turistiky spojené s centrální obcí Višňová). Díky tomuto nesouladu bylo možné odhalit skryté konflikty vyžadující další interpretační kroky. Někteří z respondentů doporučili své známé k dalšímu rozhovoru. Zařazení dalších rozhovorů bylo ukončeno v době, kdy poslední dva rozhovory již nepřinesly žádná další nová relevantní data. Souvisle relevantní informace byly shromážděny systematicky a pro usnadnění sběru dat i zachování větší objektivity byla vedena řízená diskuse („focus group“) se dvěma odborníky oddělení Památkové péče v obci s rozšířenou působností ve Frýdlantě a místním zastupitelem centrální obce Višňová (vlastník). Celkem bylo provedeno 8 rozhovorů včetně řízené „focus group“. Rozhovory byly prováděny na místech doporučených místními odborníky, obvykle na jejich pracovištích (Odbory Národního památkového ústavu v Liberci, Odbor památkové péče ve Frýdlantě, odborné pracoviště MASIF a Euroregionu Nisa). Vztahy mezi účastnickými subjekty jsou patrné následovně:

Polostandardizované rozhovory a řízená diskuse byly digitálně zaznamenány. Průměrná délka rozhovorů trvala v rozmezí 30-50 minut. Řízená diskuse trvala 90 minut. Během řízené diskuse bylo umožněno dotazovaným mluvit volně a otevřeně, a k obnově konverzace nebo nadnesení nového tématu docházelo pouze v době potřeby položit následující dotaz. Průběh rozhovorů a řízené diskuse byl složen z následujících otázkových okruhů:

1. Řekněte mi prosím své jméno, pracovní pozici a napojení na obec Višňovou.
2. Jak důležitý je turistický sektor pro obec Višňovou?
3. Je možné venkovskou turistiku povzbudit nějakým impulsem? Jakým?
4. Je obec Višňová více než jen hraniční obec?
5. Co může obec Višňová nabídnout turistům? Jaký význam má kostel sv. Ducha pro venkovskou turistiku?
6. Jak by měly být řízeny turistické aktivity v obci Višňová?
7. Jaká je role obecní samosprávy (obecní úřad, městský úřad, krajský úřad)?
8. Jaká je role místních podnikatelů? A těch mimoobecních?
9. Jak by si mohli obyvatelé povšimnout zvyšující se turistické aktivity?
10. Máte nějaké další připomínky či komentáře?

4 Výsledky

4.1 Vymezení oblasti interpretačního plánu a její historické posloupnosti

V oblasti dnešního Frýdlantského výběžku docházelo v průběhu posledních osmi staletí k mnoha výrazným posunům zemských a státních hranic a jednotlivých správních obvodů. Panství Frýdlant změnilo často územní rozlohu za doby středověku i novověku. Tyto změny územních podob panství představovaly současně i posuny zemských hranic. Frýdlantsko bylo od 13. století hraniční oblastí sousedící s Horní Lužicí. Až do 17. století byla tato hranice předmětem mnoha sporů. Teprve roku 1848 byla k Frýdlantsku a k Českému království připojena Víška (v současnosti jedna z osad Višňové) na západě dnešního Frýdlantského výběžku a v 60. letech 20. století byl připojen i malý pozemek s kostelem Soslání sv. Ducha ve Višňové. S ohledem na tuto pohyblivou hranici země i správního teritoria se nelze při vymezení tohoto území bezesbytku držet kritéria geografické podoby frýdlantského panství. Podobně nevhodné je však kritérium církevní organizace, jelikož kostel ve Višňové byl ještě ve druhé polovině 14. století registrován v pražských arcidiecézních konfirmačních knihách (Kracíková a Belling, 2003). Jedním z pozitivních faktorů vývoje středověkého osídlování Frýdlantska byla existence stezky vedoucí z Čech do Lužice, kdy tato stezka spojovala Žitavsko s oblastí zavidovské sídelní komory, dokonce její název „Lugstrasse“ je zachován ve starších katastrálních mapách. Kolem této cesty se pak utvářelo řídké osídlení, k němuž patřila zmiňovaná sídliště na severozápadě Frýdlantska a dokonce i staré hradiště mezi Loučnou a Saní (osady centrální obce Višňová) z 8. a 10. století, které jsou nejstarší dokumentací přítomnosti slovanského osídlení na Frýdlantsku.

Lesní lánové vesnice na Frýdlantsku byly charakteristické především svým vysokým počtem obyvatel, který zdaleka překračoval průměr ve vnitrozemí. Ve většině frýdlantských vesnic existovaly dvory s pozemkem o velikosti poloviny lánu, zatímco na sousedním Žitavsku a Horní Lužici jasně převažovaly celolánové vesnice (na Frýdlantsku tvořily výjimku), kde na jednoho osadníka připadl celý dvanáctiprutový lán (Višňová). Kolem 13. století se s příchodem nového obyvatelstva budovala sídla drobné lenní šlechty (tvrziště v Předláních jedné z osad Višňové), dále pak vznikla tvrz ve Vsi (osada Višňové) a tvrz ve Višňové, snad i v Černousích. Roku 1334 je prvně doložena existence Višňové a tamního manského rodu (Kracíková a Belling, 2003).

4.2 Nezapsané a zapsané kulturní památky v centrální obci Višňová

Nad obcí Višňová (původně Weigsdorf až do roku 1948) se nachází Pohanské kameny, které tvoří mohutné balvany – skalních mís z rumburské žuly, představující kulturní a přírodní zajímavost. Centrální obec Višňová má zapsaných celkem 5 kulturních nemovitých památek (vyjma okolních osad), což je na takto malou obec relativně velký počet. Jedná se o tři venkovské domy typu lidové architektury (tzv. podstávkové domy čp. 18, 41 a 75), jednu zemědělskou usedlost (čp. 5) a kostel sv. Ducha. V osadách Višňové je zapsáno dalších 10 kulturních nemovitých památek.

obr. 2 – Kostel sv. Ducha ve Višňové, okres Frýdlant

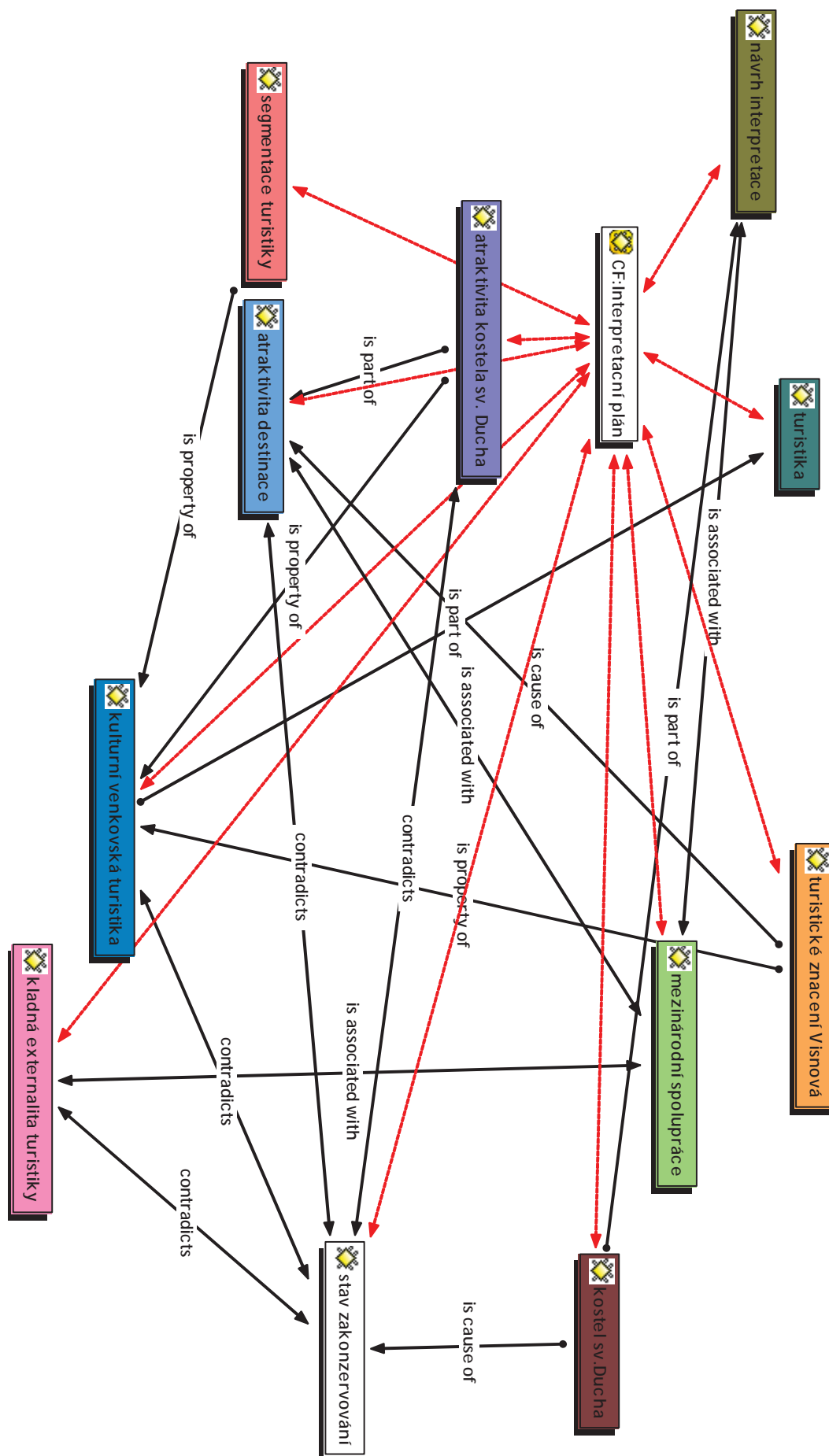
Situace goticko-barokního kostela sv. Ducha (památky č. 4481) ve Višňové byla a je poněkud komplikovanějšího charakteru z pohledu historického, církevního i vlastnického. Na počátku 13. století byla přestavěna na mírném návrší nad obcí kaple, a to na raně gotický kostel se dvěma zvony a třemi oltáři. V druhé polovině 14. století kostel vyhořel a na konci tohoto století byl znovu obnoven a byla dostavěna věž. V současnosti je kostel umístěn na hranicích s Polskem, přičemž sousední polská vesnice je vysídlená a je součástí hnědouhelného dolu Turów. Tento kostel byl původně farní a sloužil společně pro českou a hornolužickou část vesnice až do 20. století. Po celou dobu novověku přetrvávaly spory o jeho zemskou příslušnost (německou, polskou a českou) a také o jeho konfesní charakter. Kostel s pravoúhlým presbytářem od 16. století spadal pod evangelickou duchovní správu v Sasku, kdy došlo k jeho slohové přestavbě na barokní, a teprve po jeho znovuvysvěcení v letech 1670 (Nanebevzetí Panny Marie) byl přiřazen k Čechám. Střídavě do 18. století jsou oficiální záznamy v dokumentech pražské arcidiecéze, kdy byl kostel katolický farní po dobu této existence až do roku 1945. Před 1. světovou válkou měl kostel tři zvony (velký a malý odlité v Žitavě, a ještě jeden malý odlitý ve Svídnici) a při rekvizici mu byl odebrán pouze jeden, který byl ovšem nahrazen odlitkem z oceli na památku padlých od Paula Gähleho. Ohledně rekvizic 2. světové války nejsou záznamy. Samotnou kulturní památku nejvíce poznamenaly události po 2. světové válce, kdy se po posunu česko-polských hranic stala vlastnictvím polského území. V této době se zvony nenacházely na jejich původním místě. Vlastnické provizorium vedlo ke zchátrání kulturního objektu a zejména jeho vnitřního vybavení. V té době byla kapacita kostela dva tisíce lidí. Na hřbitově v jeho bezprostřední blízkosti byli pochováni původní němečtí obyvatelé, hřbitov byl za komunistického režimu zplanýrován, ale i přes tyto negativní okolnosti se na něm dochovalo osm historických náhrobků zapsaných v soupise movitých kulturních památek.

Po válce tedy území i kostel sv. Ducha patřil Polsku a následně pak v 60. letech byl předán Československu a byl spravován úřadem v Liberci. Stavba byla zdevastována a ve velmi havarijním stavu. V 90. letech byla znovu otevřena jeho část (kaple pod věží) pro katolické bohoslužby. V této době se ještě nacházel ve věži původní atypický cimbál, na kterém byl uveden nápis, čímž se řadil mezi dva výjimečné cimbály tohoto kraje (díky nápisu vypovídal o své historii). V letech 1991-1995 došlo k opravě střechy, objekt byl zabezpečen a zakonzervován. Kostel byl převeden z církevního vlastnictví obci. V současnosti kostel sv. Ducha tvoří dominantu obce na návrší a slouží jako skladiště obecního materiálu (vojenského, protipovodňového a protipožárního). Po povodních v roce 2010 a 2013 došlo ke zhroucení hřbitovní zdi, a tím k sesuvu historických náhrobků. Vlastník až do současnosti realizuje a zajišťuje nápravná opatření po povodni.

4.3 Návrh interpretačního plánu – kostel sv. Ducha v centrální obci Višňová

Další část práce představuje návrh interpretačního plánu, který je strukturován do jednotlivých částí případové studie kostela sv. Ducha (resp. potenciální studie proveditelnosti – součástí této studie jsou i části finanční, technické a technologické strategie, které nebyly pro potřeby tohoto příspěvku dále uvedeny).

Digitální záznamy polostandardizovaných rozhovorů v obou případech byly přepsány v programu f4-v31.exe a přepisy nahrávek se všemi terénními poznámkami, pořízenými fotografiemi, získanými dokumenty a zápisy z pozorování byly zpracovány v programu Atlas.ti. Na základním axiálním kódování bylo dosaženo celkem 6 kódů (představující respondenty) a v rámci selektivního kódování bylo připojeno dalších 11 kódů (vztahy jsou patrné z obrázku 2) a jedna centrální kategorie (Interpretační plán).

obr. 3 - Interpretací plán pro centrální obec Višňovou, Atlas.ti, 2013

4.3.1 Atraktivita lokality

Atraktivita centrální obce Višňová se odvíjí od bohatosti kulturních památek, turistického značení na příjezdových komunikacích a v případě stavu zakonzervovanosti kostela dochází k jejímu velkému ohrožení. Součástí atraktivity lokality je i atraktivita kostela sv. Ducha, na kterou má jeho stav zakonzervování negativní dopad. Atraktivitu obce Višňové dále snižují i její odtokové poměry z území, kdy povrchový důl (resp. výsypky) je důsledkem zhoršené situace při místních obvyklých povodních. Višňová leží v bezprostřední blízkosti hranic tří zemí, a to je pro návštěvníky velice zajímavé. Dále tuto zajímavost dokládá i další antropocentricky geografické území, kde se protíná 15. poledník a 50. rovnoběžka. Centrální obec Višňová může profitovat ze svého umístění a stát se atraktivní složkou doplňkové kulturní venkovské turistiky. I když má vysoký kulturní potenciál, nemůže být chápána jako samostatná destinace. Atraktivita z přírodního pohledu je dosaženo krajinným rázem Frýdlantského výběžku a pohanskými kameny, řekou Smědou a meandry spojené s technickou zajímavostí, tzv. hartou.

Atraktivitu doplňuje pohled kulturní (v případě interpretace by mohla být primární), který v současnosti nenabývá (z důvodu zakonzervovanosti kostela sv. Ducha) svého potenciálu. Největší místní atraktivitou této obce je nově zprovozněné muzeum v bývalé márnici, které bylo otevřeno na památku úmrtí místního obyvatele – „dárce“ historické sbírky předmětů spojených s tímto územím. Otevřením muzea byl doložen historický prvek této lokality. Vizuálně atraktivní soubor tvoří centrum obce, kde se nachází podstávkové domy v soukromém vlastnictví. Na malém katastrálním území obce je zřetelná linie architektonické časové osy, která je charakterizována několika stavebními vývojovými etapami: pohanské kameny, slovanská osídlení (tvrziště), architektura podstávkových domů, dominanta goticko-barokního kostela sv. Ducha.

4.3.2 Atraktivita versus stav zakonzervování kostela sv. Ducha

Kostel sv. Ducha je atraktivní již svým dominantním postavením v obci, historickým a geografickým sledem událostí, ale i slohovým stylem se saskou věží, která se vyskytuje v České republice ojediněle. Další jedinečnost zaručuje odlišnost čtvercového presbytáře od jiných kostelů venkova. Toto aktivum velmi ohrožuje a také eliminuje jeho současný dezolátní a nevyužitý stav zakonzervovanosti. I když si v této fázi zakonzervovanosti vlastníci, ani místní obyvatelé (místní turisté) nedovedou představit, že by této dominanty a historického mezníku na vršku ve Višňové nebylo, zároveň dospíváme k paradoxnímu poznatku, kdy si místní obyvatelé na tento stav kostela po několik desítek let „neudržování“ zvykli, tudíž si ani nedovedou představit jeho potenciální využití či případné zhodnocení v kulturní venkovské turistice. Tato situace jakoby odrážela fakt přesunování odpovědnosti na někoho jiného. Tohoto postavení obyvatelé dosahují právě nepůvodní sídelní strukturou, která je příčinou historických událostí po roce 1945, kdy docházelo k novému doosídlování obyvatel. Tito obyvatelé získali původní německé statky a nedokázali si je z obav příchodu původních německých obyvatel osvojit za vlastní. Z tohoto důvodu nepřevzali ani plnou odpovědnost za obhospodařování a správu tohoto majetku. Po několik desítek let se nepovažovali za právoplatné vlastníky, a tak docházelo k chátrání nejen kulturních památek.

Dalším negativním dopadem na údržbu a také případné využití kostela sv. Ducha bylo a dále pokračuje i v současnosti vytrácení se víry, přičemž kostel ztrácí své původní opodstatnění stavitelského záměru, a to funkci „duchovní stavby – domu víry“. Na této kulturní památce, a to díky pohyblivých tří státních hranic v minulosti, je ale možné dokládat pocity původního obyvatelstva a historii jejich životů na „pohyblivém konci světa“, které se promítají do současnosti: Kostel je větších rozměrů, a svědčí o tom, že i obec Višňová musela být výrazně větší. Paměti původních a současných obyvatel této lokality by mohly dokumentovat či navýšit atraktivitu historie tohoto kulturního objektu, který se odráží

v duchovní krajině Frýdlantska, tzv. kraje zapomenutého, opomíjeného či kraje zapomnění. Historické náhrobky lenní šlechty dodávají kostelu sv. Ducha kouzlo a otvírají příležitost ke zvýšení jeho atraktivity. Další příležitostí ke zvýšení potenciální atraktivity kostela sv. Ducha by bylo alespoň částečné otevření jeho interiéru a zpřístupnění prostor, kde je možné pozorovat historické kruchty staroněmeckého typu (neobvyklého síňovo-sálového stylu), renesanční plastiky a honosnou fresku Vzkříšeného Krista, malby (kde se prolíná styl secesní, barokní a gotický) a renesanční architektonickou rostlinnou dekoraci.

4.4 Interpretační strategie

Z odpovědí všech dotazovaných jednoznačně vyplývá postupná obnova kostela sv. Ducha. Vzhledem k finančním možnostem vlastníka bude docházet k postupnému a systematickému zpřístupňování vnitřních prostor, které by mohlo vyústit k případnému znovuotevření a další budoucí interpretaci tohoto kulturního objektu s propojením muzea v bývalé márnici a případně dalším rozšířením či vybudováním kulturní naučné stezky v nejbližším okolí. Možných řešení by bylo několik, avšak respondenti se shodují v tom, že veškerá rozhodnutí se budou odvíjet od iniciativ a zainteresovanosti vlastníka. Ten by měl motivovat především místní obyvatele, kteří by se měli stát součástí a dalším motivem interpretačních technik, tak aby si nápady a další návrhy osvojili a stali se tak hnací silou celého interpretačního procesu. Na základě již zmiňovaných charakteristik kostela sv. Ducha je možné shrnout další tři hlavní cíle interpretační strategie: obnova kostela sv. Ducha, vzdělávání a marketing.

Vzdělávací cíl má přinést rozšíření vědomostí turistů (místních i zahraničních) o historii pohraničních oblastí a také praktické využití při studiu architektonických stylů kulturních památek pro studenty (resp. obyvatele Libereckého kraje) architektury s následným dopadem i na turistické využití. Tento cíl by bylo možné rozvinout následujícími dílčími cíli:

- 1) poznávat nové historicky a kulturně významné oblasti v nejbližším okolí sledované lokality
- 2) rozpoznávat historické mezníky památek venkova (slovanských tvrzišť, podstávkových domů a kostela sv. Ducha)
- 3) sledovat historii v souvislostech vývoje osídlování (pohanské kameny a kulturní památky venkova)
- 4) rozeznávat architektonické styly.

Tyto cíle by mohly být dosaženy napříč vzdělávacími aktivitami:

- a) tvorba a umístění didaktických vícejazyčných informačních panelů před nejvýznamnější kulturní památky a významné objekty Višňovska s nasměrováním návštěvníka na další nejbližší bod zastavení (částečně jsou v obci zpracovány ovšem je potřeba tuto techniku rozšířit),
- b) vytvoření informačních brožur a průvodců po těchto objektech a památkách (možná distribuce, resp. prodej v muzeu bývalé márnice)
- c) prodej architektonických modelů tvrzišť, podstávkových domů a kostela sv. Ducha (pexeso, papírové skládanky či makety ze dřeva a jiného materiálu vyrobené studenty Technické univerzity v Liberci – Katedra architektury)
- d) poskytnout letní či celoroční středisko studentům architektury a postupně tak vytvořit interaktivní dílny pro širokou veřejnost a turisty (místní i zahraniční).

Obnovu kostela sv. Ducha by bylo možné rozvinout do následujících dílčích cílů:

- 1) výběr a rozhodovací proces o potenciálním využití objektu,

- 2) rozvoj ekonomických plánů a financování rekonstrukce celého objektu,
- 3) postupná rekonstrukce interiéru a exteriéru.

Postupná rekonstrukce interiéru by byla dále specifikována do konkrétních účelových oblastí:

- zlepšit vizuální vzhled dominanty centrální a pohraniční obce Višňová,
- zlepšit rovné příležitosti – vytvořit podmínky pro vzájemné poznání různých skupin obyvatelstva bez ohledu na jejich věk, vyznání, národnost, a tedy i snížit xenofobní a mezinárodní předsudky v pohraničí Višňovska,
- kulturně oživit centra dalších osad,
- navázat na předchozí aktivity obce Višňová a Frýdlantského výběžku při tvorbě podmínek pro zachování kulturních a náboženských tradic – přestavbou kostela sv. Ducha na počátku 19. století.

K naplnění dílčích cílů obnovy kostela sv. Ducha by mohly postupně vést dle finančních možností vlastníka tyto aktivity:

- a) částečně a postupně zpřístupnit (vyčištěním interiéru, zabezpečením stropu, krovů a krucht, instalací oken) kostel sv. Ducha (možnost se nabízí každé září aktivitami na Dnech evropského dědictví, např. aplikovat malou historickou expozici, která nemá být náročná na vlhkost a prašnost, popřípadě při těchto příležitostech uskutečnit veřejné sbírky na opravy),
- b) upravit hřbitovní zeď a zachovat historicky významné náhrobky (částečně je už v realizaci),
- c) zlepšit atraktivitu lokality poskytnutím (v případě potřeby) prostor interiéru kostela sv. Ducha jako protipovodňového centra pro postižené obyvatele povodní,
- d) poskytnout prostor kostela sv. Ducha pro vzdělávací účely Katedře architektury – Technické univerzity v Liberci, a to jako demonstrační ateliér modelů a maket kulturních památek Frýdlantského výběžku, což je možné dosáhnout díky koncentraci kulturních objektů na tak malém katastrálním území a dále pak provádět semináře, exkurze a workshopy,
- e) vytvořit rekonstrukcí prostory pro mezinárodní komunitní centrum vzdělávání architektonických stylů (demonstrovat styly na konkrétních kulturních objektech v obci a v nejbližších osadách Višňovska).

Marketingové aktivity by mohly být dosaženy zpočátku (a) distribucí brožur a průvodců v Muzeu márnice a na informačním centru v obci s rozšířenou působností Frýdlant. Další kroky by byly dosaženy díky (b) instalaci didaktických tabulí u významných objektů v dané obci, ale i okolních osadách. Pokud bude vlastník postupně cíle naplňovat, dalo by se uvažovat dále o (c) instalaci směrovek na krajskou silnici, která je přístupovou komunikací do obce. Tato instalace by v současnosti byla velmi obtížná, neboť by vyžadovala pro vlastníka mnoho úsilí už při vyjednávání s krajským úřadem LBK. Bylo by nutné dodržet krajských směrnic o krajských komunikacích, což nadále současné dělnické práce po povodních mohou zkomplikovat. Samozřejmě tato varianta není shledána za nereálné řešení možné propagace, ale je nutné ji považovat za přijatelnou s větším odstupem času.

5 Diskuse - Očekávané socioekonomické přínosy po případné realizaci interpretační strategie

Na místní úrovni (v rámci místních komunit) by mělo dojít k připomenutí a prohloubení vědomostí o historii a geografickém sledu událostí v obývaném území. Měla by být posílena sounáležitost místních a zahraničních obyvatel, kdy by se místní společnost otevřela široké veřejnosti. Studenti a návštěvníci, ale i široká veřejnost by mohla nabýt

zvýšeného povědomí o historii Frýdlantského výběžku včetně historického sledu událostí a typických architektonických stylů této pohraniční oblasti. Další pozitivní dopad na celou oblast by bylo upevnění pohraniční identity.

Na úrovni Libereckého kraje by se díky implementaci tohoto návrhu mohla snížit xenofobie a mezinárodní předsudky o tomto území, čímž by se snížily i předsudky o vlastnicko-právních výměnách kulturních statků. Rekonstrukcí kostela sv. Ducha (kulturního objektu vysoké dokumentačně historické hodnoty) by došlo k vytvoření důstojného historického „učňovského a komunitně mezinárodního centra“ architektonických stylů a historických sledů událostí na Višňovsku, v tzv. zapomenutém Frýdlantském výběžku.

Díky této rekonstrukci by byl také vytvořen protipovodňový prostor pro místní komunitu (s dopadem na zvýšení kvality života v obci), prostor pro konání mezinárodních a neregionálních setkání učňů, ale i případných zájemců o architektonické styly a historii tohoto území (s dopadem na zvýšení atraktivity kostela sv. Ducha a celé obce), prostor pro návštěvníky případných seminářů, exkurzí a workshopů, a v neposlední řadě expoziční prostor pro turisty (s dopadem na zvýšení návštěvnosti a počtu kulturních a vzdělávacích akcí).

Po realizačními výsledky interpretační strategie by dále byly: didaktické tabule rozmístěné po největších zajímavostech (možnost realizace kulturně naučné stezky po nejbližším okolí osad), rozšíření současného expozičního prostoru (Muzea márnice) – interiérem kostela sv. Ducha pro expoziční aktivity a konání vícejazyčných vzdělávacích a kulturních seminářů (se zvýšením počtu osob pravidelné návštěvnosti „učňovského centra“), zvýšení přitažlivosti doplňkové turistické destinace Višňová díky zlepšení podmínek pro život a kulturního vyžití (spokojenější občané s dopadem na přírůst obyvatel), růst povědomí o menšinách a odlišných kulturách (pochopení místní komunitou a turisty historického vysídlování a doosídlování pohraničních oblastí).

6 Závěr

Z případové studie obce Višňová vyplývá, že všeobecně dochází ke stavu zakonzervování u kulturních památek v době, kdy stav památky neodpovídá již technickým požadavkům staveb, a také v době, kdy se vlastníkům nedostává potřebných finančních prostředků k udržení a zachování jejich funkčnosti, ale i případného nápadu na další využití. V momentě, kdy vlastníci nemají představu o dalším využití kulturní památky, se snaží alespoň dodržovat ustanovení zákona O státní památkové péči a s ním související předpisy vedoucí k zakonzervování havarijního stavu, a tak případně zamezují dalším nenávratným škodám. O každém stavu zakonzervovanosti kulturní památky je možné dále tvrdit, že kulturní památky „jsou pod kontrolou vlastníků a památkových úřadů“, což se projevuje oboustrannou kontrolou rizik a dalších chátřání. Vlastníci se snaží zvládnout rizika, na základě upozornění památkářů, která jsou jimi vnímána, tak aby zamezili nenávratným škodám na jejich vlastnictví. Tento cíl se zdá být hlavním motivem vlastníků, na základě kterého činí veškerá potřebná opatření vedoucí ke snížení rizik na nejnižší míru. Ovšem tito vlastníci nejsou pouhými vykonavateli zákona, ale hrají v procesu interpretace či animace kulturních památek velmi důležitou roli. Jsou nejen zodpovědní za sledování vnějších rizik a zakonzervování, když se jim nedostává potřebných finančních prostředků, ale také se aktivně rozhodují ohledně činností a procesů vedoucích k zakonzervování kulturní památky, které mají dodržovat.

V tom druhém případě zvažují, jak by mohla případná nedodržení pravidel při zachovávaní kulturních památek jejich vlastnictví poškodit, jako je nezabezpečení střechy či oken nebo nedodržení nejnútnejších základních statických oprav. Pečlivě zvažují tato rizika a rozhodují se, co je správné udělat. Pokud si myslí, že památkáři nemají pravdu, pak vlastníci dělají, co si oni sami myslí, že je správné, a to na vlastní rizika. Na základě Kesnerova tvrzení

(2000) je možné, v těchto případech navrhnout podílení se na záchraně a uchování „svých památek“ i na všem, co je vlastníkům drahé, tak přijmout ochotu takového jednání, aby došlo k ochraně jejich dědictví. Mohli by se vydat vlastně na cestu, která bude mít důsledky pro samotné vlastníky a pro jejich společnosti. Podle Kesnera (2000) je dále toto jednání takové privilegium, ale také zodpovědnost celé společnosti v roli prozatímních správců za naše generace i ty budoucí. Současné chování vlastníků zakonzervovaných objektů jsou většinou podle Garrod a Fyall (2000) rezervovaná při výběrech přímých metod tržeb (např. veřejných sbírek, což i doporučují úspěšní žadatelé/realizátoři obdobných animací) potřeb k financování údržby a oprav v jejich péči, které jsou nevyhnutelně potřebné. Zde by bylo vhodné uchopit i smysl hlavních forem turistiky ve spojení s kulturními objekty jako široce uznávané prostředky propagace udržitelnosti, kdy „platí uživatel“ (Forsyth, Dwyer a Clarke, 1995).

Literatura

- COHEN, E. (1998): *Tourism and religion: A comparative perspective*. Pacific Tourism Review, 2, s. 1–10.
- DECROP, A. (1999): *Triangulation in qualitative tourism research*. Tourism Management 20, s. 157–161.
- EGRI, C.P. a HERMAN, S. (2000): *Leadership in the environmental sector: values, leadership styles and contexts of environmental leaders and their organizations*. Academy of Management Journal 43, s. 571–604.
- EISENHARDT, K. (1989): *Building theories from case study research*. Academy of Management Review 14, s. 488–511.
- FORSYTH, P., L. DWYER a CLARKE, H. (1995): *Problems in the Use of Economic Instruments to Reduce Adverse Environmental Impacts of Tourism*. Tourism Economics 1: s. 265-282.
- GARROD, B. a FYALL, A. (2000): *Managing heritage tourism*. Annals of Tourism Research, 27 (3), s. 682-708.
- GIBSON, A., DODDS, R., JOPPE, M. a JAMIESON, B. (2003): *Ecotourism in the city? Toronto's Green Tourism Association*. International Journal of Contemporary Hospitality Management 15, s. 324–327.
- GIERYN, T. (2000): *Place in sociology*. Annual Review of Sociology, 26, s. 463–496.
- GLASER, B. (1992): *Basics of Grounded Theory Analysis: Emergence versus Forcing*. Sociology Press, Mill Valley, California.
- HARVEY, D. (2003): *Cell church: Its situation in British evangelical culture*. Journal of Contemporary Religion, 18, s. 95–109.
- HAY, D. a SOCHA, P. (2005): *Spirituality as a natural phenomenon: Bringing biological and psychological perspectives together*. Zygon, 40, s. 589–612.
- HITCHCOCK, M. (1999) *Tourism and ethnicity: situational perspectives*. The International Journal of Tourism Research 1, s. 17–32.
- CHANG, T. C. (2000): *Singapore's Little India: a tourist attraction as a contested landscape*. Urban Studies 37, s. 343–368.
- KESNER, L. (2000): *Ekonomika a kultura, partnerství pro 21. století*, Sborník z mezinárodní konference o rozvoji kulturních zdrojů a kulturního kapitálu, realizované jako součást projektu „Praha – Evropské město kultury 2000“ v Praze 22.-23.9. ISBN 80-238-6831-4.
- KRACÍKOVÁ, L. a BELLING, V. (2003). *Středověká a sakrální architektura na Frýdlantsku*. Praha: Unicornis. ISBN 80-86204-11-1.
- MANZO, L. (2003): *Beyond house and heaven: Toward a revisioning of emotional relationships with places*. Journal of Environmental Psychology, 23, s. 47–61.

- MILLAR, S. (1991): *Heritage Management for Heritage Tourism*. In *Managing Tourism*, S. Medlik, ed., s. 115-121. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. *Monumnet 2013*. Dostupné online [online] <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>> [cit 19-03-2013].
- NOVÁK, Z. *Veřejná správa v oblasti památkové péče. Příručka 1.vydání*. Vysoká škola ekonomická Praha. 2009. Dostupné [online] <<http://kam.vse.cz/wp-content/uploads/2010/10/Spr%C3%A1va-vpam%C3%A1tkov%C3%A9-p%C3%A9%C4%8Di.pdf>> [cit 18-03-2013].
- PORTO, S.M.C., LEANZA, P.M. a CASCONI, G. (2012): *Developing Interpretation Plans to Promote Traditional Rural Buildings as Built Heritage Attractions*. *International Journal of Tourism Research*, 14 (5), s. 421-436.
- RICHARDS, G. a MUNSTERS, W. (2010): *Cultural tourism research methods*. Velká Británie: CABI Publishing, Wallingford, Oxon. Dostupné [online]: <<http://0-site.ebrary.com.fama.us.es/lib/unisev/docDetail.action?docID=10402787>> [cit-27-03-2013].
- SHARPLEY, R. a JEPSON, D. (2011): *Rural tourism A spiritual experience?* *Annals of Tourism Research*, 38 (1), s. 52-71.
- STARK, R., HAMBERG, E. a MILLER, A. (2005): *Exploring spirituality and unchurched religions in America, Sweden and Japan*. *Journal of Contemporary Religion*, 20, s. 3–23.
- STRAUSS, A. a CORBIN, J. (1990): *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage Publications, London.
- VUKONIĆ, B. (1996): *Tourism and religion*. Pergamon: Oxford.
- YIN, R. (1988): *Case Study Research: Design and Methods*. Sage Publications, Beverly Hills, California.

Informace o autorovi

Ing. Gabriela Antošová, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje v Praze a v Brně
gabriela.antosova@vsrr.cz